

УДК 374.4:364-051
DOI: 10.24144/2524-0609.2020.46.39-42

Зозуляк-Случик Роксоляна Василівна

доктор педагогічних наук, доцент

кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

м. Івано-Франківськ, Україна

zozulyak_roksolyana@ukr.net

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-6066-590X>

СУЧАСНІ РЕАЛІЇ СТАНУ СФОРМОВАНOSTI ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Анотація. В основу сучасної освітньої політики покладена якість вищої освіти. Адже саме вона сприяє вирішенню комплексу завдань, спрямованих на формування особистості компетентного фахівця, орієнтованого на навчання впродовж життя, постійне особистісне і професійне самовдосконалення. Сучасний фахівець соціальної сфери має не тільки досконало володіти арсеналом необхідних умінь, знань та навичок, але й володіти сформованими етичними цінностями задля попередження й лікування соціальних хвороб людей різного віку. Формування професійно-етичної компетентності виступає підґрунтям фахової підготовки в закладах вищої освіти. Мета статті: дослідження стану сформованості професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери в освітньому процесі закладів вищої освіти. Застосовано такі методи дослідження: опитувально-діагностувальні методи для виявлення стану сформованості професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери. Отримані результати дозволяють стверджувати, що сучасна система підготовки фахівців соціальної сфери на сучасному етапі доволі повільно переорієнтовується з репродуктивного навчання на компетентісно орієнтовану інноваційну освіту. Результати дослідження зумовлюють наступні висновки: формування професійної етики майбутніх фахівців соціальної сфери відбувається несистемно, і в цьому вбачається проблема із формування змісту основних складових професійно-етичної компетентності; більшість майбутніх фахівців соціальної сфери мають потребу в конкретній і дієвій допомозі з формування основних категорій моралі, що становлять фундамент професійно-етичної компетентності; частіше всього викладачі зосереджують увагу на засвоєнні студентами змісту навчальних дисциплін, а не на формуванні професійно-етичних умінь, особистісно-моральних і професійно важливих якостей.

Ключові слова: професійно-етична компетентність; фахівець соціальної сфери; соціальний працівник; заклад вищої освіти; професійна етика.

Вступ. Системотворчим фактором розвитку сучасної вищої освіти в Україні виступає формування нових стандартів, які ґрунтуються на професійній компетентності майбутнього фахівця. Саме в основу сучасної освітньої політики покладено якість вищої освіти, що забезпечує формування компетентного фахівця, орієнтованого на постійне особистісне і професійне самовдосконалення. Означене акцентує увагу як на загальному морально-правовому, так і професійно-етичному становленні особистості спеціаліста.

У контексті сказаного І. Зязюн наголошує, що «головною метою вищої освіти має бути становлення цілісної і цілеспрямованої особистості, готової до вільного гуманістичного вибору та індивідуального інтелектуального зусилля» [2, с. 13].

Відомо, що об'єктивний рівень професійної підготовки визначається сформованістю особистісних і професійних якостей. Очевидно, що не лише сума знань, умінь і навичок, а й синтез компетенцій, практичного досвіду та особистісно-моральних і професійно важливих якостей виступають показником ґрунтовно і різнобічно підготовленого фахівця. Тому сучасний фахівець соціальної сфери має не тільки досконало володіти арсеналом необхідних умінь, знань та навичок, але й володіти сформованими етичними цінностями задля «попередження й лікування соціальних хвороб людей різного віку» [3, с. 4]

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам формування професійної компетентності фахівців соціальної сфери присвячено роботи І. Звереві, А. Капської, В.Тесленко, Н.Султанової та інших. У працях науковців І. Звереві, А. Капської проведено не лише серйозний феноменологічний аналіз ключових дефініцій «професійна компетентність»

та «професійні компетенції», а й обґрунтовано специфіку, принципи, теоретичні основи та педагогічні умови їх формування в майбутніх фахівців соціальної сфери під час освітнього процесу в закладі вищої освіти.

Водночас, дослідник В.Тесленко виокремлює ключові аспекти формування спеціальної етичної компетентності соціальних та педагогічних працівників. Він охарактеризував провідні компетенції, які необхідні фахівцям соціальної сфери задля здійснення соціально-педагогічної підтримки дітей з обмеженими можливостями [5].

Педагогічні умови формування етичної компетентності майбутніх соціальних педагогів досліджувала Н. Султанова. У своїх розробках вона подала чітке визначення «етичної компетенції соціальних педагогів», охарактеризувавши особистісно-моральні та професійно важливі риси, які складають основу етичної компетентності фахівця. Науковцю вдалось детально дослідити етичні принципи діяльності соціальних педагогів [4].

Разом із тим, нами не виявлено праць, які би досліджували та розв'язували проблему формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери.

Метою статті виступає дослідження стану сформованості професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери в освітньому процесі закладів вищої освіти.

Методи дослідження. У статті використано: опитувально-діагностувальні методи (анкетування, тестування, інтерв'ювання, діагностика) – для виявлення стану сформованості професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери.

Виклад основного матеріалу. Підготовка компетентних майбутніх фахівців соціальної сфери з сформованими основами професійної етики вимагає реалізації конкретних завдань. Насамперед, йдеться про оволодіння теоретичними основами професійної етики, пізнання її структури, функцій, моральних принципів, у результаті чого формуються відповідні професійно-етичні вміння та навички, особистісно-моральні та професійно важливі якості; розвивається гуманістичне мислення, усвідомлюються професійні цінності; активізується мотиваційна сфера на здобуття майбутньої професії, самоаналіз та професійно-моральна рефлексія тощо [1, с. 74].

Сформованість професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери виступає як результат їх професійно-етичної підготовки і виявляється в готовності до продуктивної, професійно орієнтованої, відповідальної діяльності, завдяки якій демонструються їхні особисті етичні знання, навички, моральна культура у взаєминах та професійній діяльності; уміння розв'язувати складні професійно-етичні дилеми [1, с. 72]. Також сформованість професійно-етичної компетентності відображається в потребі самовдосконалення та саморозвитку в умовах навчально-професійної діяльності.

Як доведено практикою, формування професійно-етичної компетентності можливе тільки в процесі набуття необхідних фахових знань із професійно-етичних питань, умінь, що веде до результативної зміни рівня знань майбутніх фахівців соціальної сфери.

Експериментальне дослідження щодо встановлення рівня сформованості професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери проводилося на базі Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Національного університету «Львівська політехніка», Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Було охоплено 319 студентів.

Діагностичний інструментарій, який ми застосували в поточному оцінюванні рівня сформованості професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери, включав такі методи, як опитування, тестування, анкетування, педагогічне спостереження, а також методики досліджень.

Дослідження сформованості складових компонентів професійно-етичної компетентності студентів – майбутніх фахівців соціальної сфери здійснювалося за такими напрямками: виявлення стану сформованості професійно-етичних знань; рівень сформованості професійно-етичних умінь; сформованість особистісно-моральних та професійно важливих якостей.

Сучасність потребує формування фахівців соціальної сфери, які володіють професійними знаннями з ключових фахових дисциплін, котрі мають сформовані ґрунтовні знання із професійної етики, високий рівень етичних, моральних, комунікативних, рефлексивних, дослідницьких та інших професійних знань і умінь, що сприяють усебічному розвитку майбутніх професіоналів. На цій основі нами було розроблено анкети для визначення рівня знань, умінь професійної етики, а також сформованості особистісно-моральних та професійно важливих якостей у студентів.

Аналіз результатів анкетування показав, що 72,4% студентів потребують покращення професійно-етичних знань, у тому числі: 11,6% – інтелектуальних; 6,7% – професійно-етичної взаємодії; 12,3% – підвищення рівня знань з рефлексії. Також відсте-

жується, що підвищення рівня знань із морально-вольової регуляції необхідне 11,2% студентів; 7,3% – необхідно сформувати професійні ціннісні орієнтації; 8,3% респондентів бажають покращити знання із професійно-етичного самовдосконалення; 5,2% – поглибити загальноетичні знання; близько 9,8% – удосконалити професійно-етичні знання.

Дані опитування засвідчили, що: – більшість студентів не приділяє належної уваги знанням із ціннісних орієнтацій та професійно-етичної рефлексії; – не на належному місці знаходиться вдосконалення мовленнєвих та комунікативних знань.

На основі результатів опитування респондентів нами виявлено, що 65,3 % з них потребували вдосконалення професійно-етичних умінь, у тому числі: 10,7% виявили бажання покращити вміння комунікувати; 7,3% – організаторські вміння; етичні – 10,6%, вольові вміння – 15,2%. На необхідності вдосконалити інтелектуальні уміння наголосило 13,1% опитаних; на рефлексивні – 8,4%. Отже у процесі анкетування студентів можна зробити висновок, що, не дивлячись на різнорівневий процес формування професійно-етичних умінь майбутніх фахівців соціальної сфери, виявлено необхідність у вдосконаленні комунікативних, інтелектуальних, етичних, організаторських, вольових і рефлексивних умінь, які є у площині етичного аспекту.

Також результати опитування засвідчили, що ефективність формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери залежить, на думку студентів, від волонтерської практики, самоосвітньої діяльності, професійно-етичних тренінгів, інтенсивності розгляду етичних дилем соціальної педагогіки та соціальної роботи на семінарах і практичних заняттях професійно-орієнтованих дисциплін.

У ході дослідження виявилися думки майбутніх фахівців соціальної сфери щодо значущості відповідних особистісно-моральних і професійно важливих якостей, необхідних для ефективної й якісної фахової діяльності. Оскільки структура професійно-етичної компетентності включає низку особистісно-моральних і професійно важливих якостей, наявність і ступінь сформованості яких впливає на характер і ефективність професійної діяльності як соціального працівника, так і соціального педагога, то їх сукупність зумовлює розвиток творчої, креативної індивідуальності студентів.

Виходячи з цього, нами було запропоновано опитувальник з особистісно-моральними та професійно важливими якостями майбутніх фахівців соціальної сфери, за допомогою якого вдалося виокремити головні з них. 3-поміж основних студенти назвали: комунікабельність (45,3%), доброту (42,1%), гуманізм (37,7%), відповідальність (45%), емпатійність (37%), альтруїзм (23,6%), вихованість (39,2%), чесність (31,5%), справедливість (44%), творче мислення (19,2%), оригінальність (29,2%), тактовність (14,9%), толерантність (13,4%), самоорганізацію (21,5%), ініціативність (16,2%), адекватну самооцінку (36,8%), спостережливості (32,2%), стриманість (27%), співчутливість (36%), об'єктивність (26%), оптимізм (21,5%), силу волі (27,2%). Результати опитування продемонстрували, що стрижневими професійно-етичними якостями майбутніх фахівців соціальної сфери виступають: гуманізм, доброта, емпатійність, відповідальність, справедливість, комунікативність. Проте, такі риси, як толерантність, альтруїзм, самоорганізація, ініціативність, творче мислення, не знайшли належної підтримки студентів.

Отриманий стан сформованості даних катего-

рій, на нашу думку, пояснюється тим, що в освітньому процесі закладів вищої освіти замало уваги приділяється аналізу складових професійно-етичної компетентності, педагогічним механізмам і проблемам морального формування майбутніх фахівців соціальної сфери.

Отже, аналіз результатів дослідження засвідчує, що в сучасному освітньому процесі закладів вищої освіти назріли потреби вдосконалення знань і вмінь з основ професійної етики, розвитку особистісно-моральних і професійно важливих якостей, які виступають структурними компонентами професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери.

Перехід українських закладів вищої освіти на навчання за Болонською системою спонукає до пошуку нових підходів з підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. Сучасні соціальний педагог і соціальний працівник повинні досконало володіти арсеналами потрібних знань, умінь, та навичок. Водночас, зменшення кількості аудиторних годин на користь самостійної підготовки у закладах вищої освіти веде до того, що все більшого значення у професійному формуванні фахівців соціальної сфери набуває самоосвіта.

Тому, досліджуючи готовність студентів закладів вищої освіти до самоосвітньої роботи, ми встановили, що даній проблемі вони не приділяли належної уваги, хоча й відносять її до ефективного способу формування професійно-етичної компетентності. Так, у 67,4% майбутніх соціальних працівників виникають проблеми з професійно-етичним самовдосконаленням, із них 14,1% респондентів висловили думку про те, що самоосвіті вони не приділяли належної уваги через нераціональний режим своєї навчальної діяльності; 15,4% студентів не мали достатніх навичок самоосвіти; 17,6% осіб наголосили на недостатній мотивації до самоосвіти; 5,2% не виділили її причину; 15,1% респондентів зазначили про невміння організувати самоосвітню роботу.

Результати анкетування виявили, що більша половина всіх респондентів потребує обов'язкової індивідуальної корекції самоосвітньої діяльності, зміст якої відображено в планах самоосвіти.

Для нашого дослідження важливою є інформація про те, чи здатний випускник бакалаврської програми одразу після завершення професійної підготовки вже з перших днів роботи якісно виконувати свої фахові завдання, опираючись на професійно-етичну компетентність.

Аналізуючи результати опитування, ми змогли констатувати, що більше половини випускників не мають сумнівів щодо своєї готовності до здійснення професійної роботи. Частина з них, котрі зазначили, що можуть на високому рівні реалізовувати себе як фахівці соціальної сфери, незначна – 15%. Натомість

52% респондентів-випускників ствердили, що можуть на достатньому рівні виконувати професійну діяльність з дотриманням етичних норм. 11% випускників сумнівається у своїх можливостях. На жаль, 22% респондентів-випускників зазначили, що їхня готовність до виконання професійних обов'язків соціального педагога чи соціального працівника є недостатньою. За результатами анкетування ми змогли констатувати, що сучасна система підготовки фахівців соціальної сфери недостатньо «технологічна», адже не приносить бажаних результатів щодо системного залучення студентів до оволодіння основами професійно-етичної компетентності.

Також спостерігаються і певні негаразди і зсформованість комунікативних навичок майбутніх фахівців соціальної сфери: 13% визнають готовність до групової колективної діяльності високою; натомість 57% випускників визнали, що до комунікації в професійній сфері вони підготовлені задовільно.

Викликає певне занепокоєння інформація про те, що 10% майбутніх фахівців соціальної сфери вважають себе не готовими, оскільки мають слабо-розвинені навички соціальної взаємодії, також – відсутній досвід роботи в команді.

Резюмуючи вище вказане можемо зробити наступні **висновки**. Отримані результати дослідження показують, що система підготовки фахівців соціальної сфери на сучасному етапі розвитку освітнього простору доволі повільно переорієнтовується з репродуктивного на компетентісно орієнтовану інноваційну освіту.

Також, аналіз результатів дослідження дає змогу зробити такі висновки:

- формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери відбувається несистемно, і в цьому вбачається проблема із формування змісту основних її складових;

- більшість майбутніх фахівців соціальної сфери мають потребу в конкретній і дієвій допомозі з формування основних категорій моралі, що становлять фундамент професійно-етичної компетентності;

- частіше всього викладачі зосереджують увагу на засвоєнні студентами змісту навчальних дисциплін, а не на формуванні професійно-етичних умінь, особистісно-моральних і професійно важливих якостей, які є ключовими компонентами професійно-етичної компетентності;

- викладачі переважно застосовують традиційні освітні технології, що не сприяє мотивації студентів до суб'єктності освітнього процесу в закладах вищої освіти.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розробці та обґрунтуванні педагогічної системи формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери, що збільшить ефективність їх підготовку в закладах вищої освіти.

Список використаної літератури

1. Зозуляк-Слущик Р. В. *Формування професійної етики майбутніх соціальних працівників в університетах*: монографія. Івано-Франківськ: НАІР, 2019. 460 с.
2. Зязюн І.А. Філософія поступу і прогнозу освітньої системи [текст] / Зязюн І.А. *Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи*: [монографія]. К.; Глухів: РВВ ГДПУ, 2005. С.10–18.
3. Карпенко О.Г. *Вступ до спеціальності «Соціальна робота»*: навч.-метод. посіб. Київ: Слово, 2011. 248 с.
4. Султанова Н.В. Педагогічні умови формування етичної компетентності майбутніх соціальних педагогів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.05. Слов'янськ, 2013. 20 с.
5. Тесленко В. Формування спеціальної етичної компетентності соціальних та педагогічних працівників для здійснення соціально-педагогічної підтримки дітей з обмеженими можливостями. *Соціальна педагогіка: теорія і практика*. 2005. № 3. С.78–85.

References

1. Zozulyak-Sluchyk, R.V. (2019). *Formuvannia profesiinoi etyki maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv v universytetakh* [Formation of professional ethics of future social workers in universities]. NAIR. [in Ukrainian].
2. Ziuziun, I.A. (2005) *Filosofia postupu i prohnozu osvითnoi systemy* [Philosophy of progress and prediction of the educational

- system]. In Ziaziun, I.A. (Ed.). *Pedahohichna maisternist: problemy, poshuky, perspektyvy* (pp.10–18). RVV HDPU. [in Ukrainian].
3. Karpenko, O.G. (2011). *Vstup do spetsialnosti «Sotsialna robota»* [Introduction to the specialty «Social Work»]. Slovo. [in Ukrainian].
 4. Sultanova, N.V. (2013). *Pedahohichni umovy formuvannya etychnoi kompetentnosti maibutnikh sotsialnykh pedahohiv* [*Pedagogical conditions of formation of ethical competence of future social pedagogues*] (Extended abstract of candidate dissertation). Slavic Pedagogical University. [in Ukrainian].
 5. Teslenko, V. (2005). *Formuvannya spetsialnoi etychnoi kompetentnosti sotsialnykh ta pedahohichnykh pratsivnykiv dlia zdiisnennia sotsialno-pedahohichnoi pidtrymky ditei z obmezhenymy mozhyvostiamy* [Formation of special ethical competence of social and pedagogical workers for the provision of socio-pedagogical support to children with disabilities]. *Social pedagogy: theory and practice*, 3, 78–85. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.10.2020 р.

Стаття прийнята до друку 20.10.2020 р.

Zozulyak-Sluchyk Roksoliana

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor
State University «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University»
Department of Social Pedagogy and Social Work
Ivano-Frankivsk, Ukraine

MODERN REALITIES OF THE STATE OF FORMATION OF PROFESSIONAL AND ETHICAL COMPETENCE OF FUTURE SOCIAL SPHERE SPECIALISTS

Abstract. The basis of modern educational policy is the quality of higher education. It is higher education that contributes to the solution of a set of tasks aimed at forming the personality of a competent specialist, focused on lifelong learning, constant personal and professional self-improvement. Attention is being increased to the general moral-legal development of the individual as well as to the professional-ethical. The objective level of professional training is determined by the formation of professional and personal qualities. It is obvious that not only the amount of knowledge, skills and abilities, but also the synthesis of competencies, practical experience and professional-ethical qualities are an indicator of a thoroughly and comprehensively trained specialist. Therefore, a modern social worker is not only to demonstrate the necessary skills, knowledge and abilities, but also to acquire values in order to prevent and treat social diseases of people of all ages. The State Sectoral Standard for Social Workers Training in higher education institutions defines among the main general requirements in the field of social work: the ability to adhere to ethical principles and standards of social work; the ability to identify ethical dilemmas and contradictions in the professional sphere, to use means of supervision to solve them. Thus, the formation of professional and ethical competence is the basis of professional training in higher education institutions. The aim of the article is to study the state of formation of professional and ethical competence of future specialists in the social sphere in the educational process of higher education institutions. Research methods used: survey and diagnostic methods (questionnaires, conversation, testing, interviews, diagnostics) – for identifying the state of formation of professional and ethical competence of future social professionals. The obtained results allow us to state that the modern system of training of specialists in the social sphere at the present stage is quite slowly reoriented from reproductive education to competence-oriented innovative education. The results of research in this area lead to the following conclusions: the formation of professional ethics of future specialists in the social sphere is unsystematic, and this is seen as a problem in the formation of the main components of professional and ethical competence; most future specialists in the social sphere need concrete and effective assistance in forming the main categories of morality that form the foundation of professional and ethical competence; most often teachers focus on how students learn the content of the discipline, rather than on the formation of professional and ethical skills, personal and moral qualities, which are the key components of professional and ethical competence; teachers mainly use traditional educational technologies, which does not motivate students to the subjectivity of the educational process in higher education institutions.

Key words: professional-ethical competence; specialists in the social sphere; social worker; higher education institution; professional ethics.